

RUHUN GÜCÜ “QARABAĞA DÖNÜŞ”DƏ, yaxud, Vətən uğrunda savaşın poetik vüsəti

Şəddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Birliyinin üzvü

I Hissə

İmperiyaların çöküşü Azərbaycan xalqının taixinə azadlıqla bərabər, müstəqilliyin bərpasına güc gətirməklə birlikdə qan da gətirdi. Bu qan əslində Azərbaycan xalqının ruhunu əsarətə almış imperiya gücünün rəmzi kimi varlığını qapsamış zəncirlərin qırılması ilə şərtlənirdi. Xalq özünün tarixi taleyini həll etmək iqtidarında olduğunu göstərməkdə idi. Mənəvi səfərbərlik, vətən üçün hər şeyi qurban verməyə hazır olmaq missiyasını çiyində daşıyan ziyalılar xalqı bir araya gətirmək, xalqı vahid güclə aydın məqsədə doğru yönəltmək üçün meydanın mərkəzində öz yerini müəyyən etdi. Bu ziyalıların sırasında Sabir Rüstəmخانlı da vardı.

Sabir Rüstəmخانlı meydana qədər artıq meydangir bir sənətkar olduğunu özünün açıq fikirlə yaradıcılığı ilə sübut etmişdi.

Mənfur Zori Balayan, hiyləgər Aqambetyan Qarabağı Azərbaycandan bərdəfəlik qoparmaq üçün tarixi şəraitdən yararlanmaq istəyində idi. Onu da demək lazımdır ki, erməni ideoloqları Azərbaycandan fərqli olaraq bu cinayətkar istəyə demək olar ki, hazır idilər. Azərbaycan xalqı elə ilk gündən bu arda-arası kəsilməyən ideoloji hücumların qarşısında müdafiə mövqeyi tutdu.

Bəxtiyar Vahabzadə, İsmayıl Şıxlı, Anar, Xudu Məmmədov, Yusif və Vaqif Səmədoğlular, Xəlil Rza Ulutürk, eləcə də Sabir Rüstəmخانlı necə bir qanlı savaşın başladığını artıq ilk gündən hiss etmişdilər. İsmayıl Şıxlı tərəddüdü, hələ də imperiyadan qopa bilməyən, kommunist ideologiyasını müdafiə mövqeyində duran azərbaycanlı rəhbərlərin milli düşüncəsini oyadan məşhur “Sapı özümüzdən” adlı pritça-hekayəsi ilə mətbuatda çıxış etdi. Bu artıq qaradan bətər rəngin olmadığına işarə idi. Həmin günlərdə, əlbəttə, xalq kütlələrinin qaynar vulkan kimi püskürən dalğaları önə ön müxtəlif təbiətli adamları çıxarırdı. Söz yox ki, bu adamların mənəvi hazırlığı Azərbaycan ziyalılarından, xalqın inandığı görkəmli sənətkarlardan ciddi

şəkildə fərqlənirdi. Onların arasında inqilabi ruhlu, radikal düşüncəli şəxslər üstünlük təşkil edirdi. Belə bir məqamda xalqı imperiyanın qarşısında öz iradəsini göstərmək gücündə olan qüvvə kimi qorumaqla bərabər həm də qan-qan deyən Sovet ordusunun təcavüzündən qorumaq da əsas şərt idi. Demək, mitinqi apararlardan, xalq kütlələrini idarə etməkdən çətin missiya yox idi. Bu dövrdə Sabir Rüstəmخانlı apardığı mitinqlərdə xalqa sınımağa, öz iradəsini qorumağı təlqin etməklə bərabər, həm də düşüncə ilə, ağılla hərəkəti təlqin edirdi.

Dostum Əli Rza Xələflinin Sabir Rüstəmخانlı ilə bağlı sosial şəbəkədə yayılmış “Sözün qan rəngi” adlı qeydlərinə baxıram: “*Sabir Rüstəmخانlı sözü ordu gücündə olan və bu gücün nəyə qadir olduğunu bilən sənətkardır. Çünki o, Azərbaycanın həmin qanlı-qadalı günlərində tarixi öyrənərək gəlib çatmışdı. Mənim yaxşı yadımdadır. Hələ Cəbrayılada Sabir Əhmədlinin qardaşı, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Cəmil Əhmədovun büstünün açılışında insanlar qarşısında rejimin ona bağışlamayacağı məzmununda çıxış etdi və axırda “vətən, başı dumanlarda itən” misrası ilə bitən şeirini oxudu. Biz o vaxt onu dinləyərkən bu misranın altında nələrin yatdığıni öz aramızda müzakirə edirdik. Gənc mətbuat işçiləri, açıq fikirlə müəllimlər Sabir Rüstəmخانlının qəfil iksirlə oyanmış ruh kimi özümüzü dərk edirdik. Beləcə, Sabir Rüstəmخانlı bizi vətənin gələcək savaşına hazırlayan poeziyası ilə birgə gəlmişdi. Azadlıq hərəkatının başlanğıcına. Onu da deyim ki, Zori Balayanın yüksək emosiya, millətlər arası münasibətləri qızıqdırən “Ocaq” publisistik əsəri bütün erməni-hay diasporasının əlində millətçi lobbinin stolunun üstündə proqramlaşdırılmışdı. Zori Balayan “Ocaq” əsərində sanki uca qülləli qayalara müraciət edərək cansız təbiət lövhələrini erməni dilində danışırdı. O, məqsədini və məramını gizlətmirdi. Şübhəsiz, belə bir əsər erməni milliyyətçiliyinin və bir az da dağıqlaşdırıcılıq, erməni xəstəliyinin baş qaldırması üçün sehri hət təsiri bağışlamışdı. Amma Sabir Rüstəmخانlı “Ocaq” əsərinin mənfur bir niyyətlə yazıldığını məqamında anlamış və bu əsərə kifayət qədər gücdə cavab ola biləcək “Ömür kitabı”nı yazdı. “Ömür kitabı” Azərbaycan tarixi sərəhədlərini, mənəvi mühitimizdə təzədən bərpa elədi. Qan yaddaşının oyanışı əsərində Sabir Rüstəmخانlının “Ömür kitabı” ilə yenidən sumami gücündə özünü göstərdi. Sabir Rüstəmخانlı təbiət etibarəti ilə xalqın bağrından qopmuş ziyalı olduğu üçün o, xalqın nə istədiyini, xalqın nəyə layiq və qadir olduğunu yaxşı bilirdi. Əslində elə Sabir Rüstəmخانlının gücü də bu bilgisində idi. Sabir Rüstəmخانlının 80-ci illər yaradıcılığı əsərində qana bürünmüş sözün təzahürü idi. Bəli, bu, sözün qan rəngi idi”. Beləcə, hər hansı bir müəllifin və təkcə Əli Rza Xələflinin yox, sözün mahiyyətində nəyin dayandığını bilən hər hansı bir söz adamının mənəvi mühitində S.Rüstəmخانlı yaddaş iksiri kimi boy göstərmişdi.*

Bir sözlə, S.Rüstəmخانlının II Qarabağ savaşına bağlı “Qarabağa dönüş” adlı poemasının səhifələrini çevirdikcə onun qanlı necə dil-bir olduğunu, qanı necə canlı varlıq kimi öz təbiətində hiss etdiyini görməmək mümkün deyil. “Qarabağa dönüş” həyatımızın elə bir mərhələsini sözə gətirib ki, bu mərhələni yaradan tarixi şəraiti, psixoloji durumu, xalq birliyinin nədən qaynaqlandığını, Ali Baş Komandan və ordu, Ali

Baş Komandan və Azərbaycan xalqı kimi möhtəşəm tərəflərin, məsələlərin mahiyyəti zaman-zaman öyrəniləcək. Əlbəttə, bu əsər qanlı günlərin elə qanlı sözlə ifadəsi baxımından çox dəyərlidir. Çünki qan isti-isti axdığı zaman canlıdır, sanki onun dilini bilən hər kəslə açıq danışa bilər.

Əsər ayrı-ayrı bölmələrdən, hissələrdən ibarətdir. S.Rüstəmخانlı elə qanın özü ilə başlayır və biz hər misranın özü ilə birgə S.Rüstəmخانlının nəbz döyüntüsünü, ürək çırpıntılarını hiss edirik. Poemanın birinci hissəsi Azərbaycan tarixi faciələrini də göz önünə gətirir. Biz istər-istəməz mənəvi sərəhədləri artıq üföqlərdə də bitən Azərbaycanın özü ilə nəfəs alırıq. Birinci hissədə oxuyuruq:

*Yaramızdan axan qan
qan deyil, qorxumudur,
Ağrılarla qovulan ədalət yuxumudur.
Dünən ağladığıma bu gün qəlbən gülürəm,
Ölürdüm yaşadığıca, dirilməyə ölüürəm.
Nə bu ölüm yenidir, nə yarımcıan dirilik,
Üzdə hiyyət olsan da, ürəyim çilik-çilik,
Yad əllər parçaladı, bölündükcə bölündük,
Küləklərdə sovrulduq, ələklərdə ələndik.
Çökdü bir qara zülmət yurdumun üzərinə,
İşli günlər dedik, qara demək yerinə...
Doğrandı sərəhədlərim, qayçılandı yollarım,
Başım kötik üstündə, kələfçədə qollarım...
Allahsız, dinsiz olan unudurdu Allahı,
Allah sevgisi kimi yağmalandı silahım...
Unuduq ki, insanlıq çaylar kimi daşmaqdadır.
Haqq, ədalət yolunda sonadək savaşmaqdadır.
Sağalmaz yara olar boyun əynək düşməyə.
Ömrüm sığısa bilməz parçalanmış Vətənə.
Gözümüzdə bir əsirin axan haqq qanları,
Kükürəyib dağ çaytək doldurdur meydanları.
Meydan ana qucağı, bir ürəkdə, bir candı,
Həsəti qırıb tökmüş hiyyət Azərbaycanı.
Yan-yana dayanmışdı Bakı, Təbriz, Ərdəbil,
Arız da xələbdən qurtarmışdı elə bil!
Meydan yumruğa döndü,
hər yumruq bir qoşundu.
Harayımız ildırım, sözlərimiz qurşundu.*

Bundan sonra tanış mənzərə gəlir. O mənzərə ki, dünyanı titrədən nüvə silahının üstündə dayanıb bütün dünyaya meydan oxuyan Sovet imperiyası xalqlara istədiyi azadlığı vermək istəmədi. Amma azadlıq fədaliləri də öz iradlarından dönmək fikrində deyildilər. Sabir Rüstəmخانlı təsadüfi demirdi ki, harayımız ildırım, sözlərimiz qurşundu. O bununla imperiyaya meydana axmış milyonlar insanın iradəsini ifadə edirdi. Doğrudur, 20 Yanvarda tanklar xalqın üstünə yeridi. 10 illiklər boyu Qızıl Ordu, haqq ədalət ordusu deyər vəsf etdiyimiz qüvvə indi imperiyapərəst qüvvələrin hökmü ilə dine sakinlərin iradəsini qırmağa, hətta etiraz edənləri tank turtullarının altında qoymağa hazır idi. Həqiqətən, o dövrdə vətəninə ideal bilən Sabir Rüstəmخانlı və onun silahdaşları əsərində ölümlə əyinlərinə geymişdilər. Sabir Rüstəmخانlının özünün dediyi kimi onlar kafeni boğazlarına dolayıb meydana çıxmışdılar. Çünki Azərbaycan ziyalıları artıq görürdü ki, ermənilər addım-addım Qarabağı işğal edir. Xalq öz yerinə, yurduna həsrət qoyur. Qarabağın çöhrəsindəki Azərbaycan kəndlərini asanlıqla boşaldırırlar. Bu da istər-istəməz xalqın Sovet ordusuna və Sovet rəhbərliyinə inamını yerlə-yeksan edirdi.

RUHUN GÜCÜ “QARABAĞA DÖNÜŞ”DƏ, yaxud, Vətən uğrunda savaşın poetik vüsəti

Əvvəli 10-cu səhifədə

*Doladım boğazıma kəfənimə o günlər,
Sinəmdə qurşun yeri, xəyalımda sürgünlər,
Ancaq Vətən sevdəsi hər qorxunu aşırıdı,
On səkkiz gün səsimlə bir millət danışdırdı...
Gəldi Sovet ordusu, dişinə vursun bizi,
Tanklar, toplar, mərmilər bükmədi dizimizi,
Xalqın iradəsindən çəşib qorxuya düşən,
Kürsüsünə sarılıb tülkü kimi büzüşən
Millətin haqq sözünü götürmədən dilinə
Daş qoydu Baş katiblə xəyanət təməlinə.
Yatıranda milləti yastığa dönmən yalan
Soyuq yanvar günündə Bakıda axıtdı qan.
Ordu öz şəhərinə soxulur yağdı kimi,
Cırır bayraqlarımı düşmənlər bayrağı kimi.
Gözündə vəhşi qəzəb çıxır neçə pusuqdan,
Uçaqlar göyü tutur, gəmilər qalxır sudan.
Tanklar, raketlər gəlir dinc şəhərin üstünə,
Tuşlanır top lüləsi körpələrin üzünə.
Sən silahlə qırırlar silahsız insanları,
"Əl çək yurdundan!" deyən günahsız insanları
İşğal ordusu durdu işğalçının yanında
Boğdu öz şərafətini Xocalının qanında.*

Bu o dövr idi ki, artıq Xocalı baş vermişdi. Qanlı Xocalı qırğını artıq Azərbaycan xalqına başa salmışdı ki, geriye yol yoxdur. Xalq öz haqqını tələb etməlidir. Bu tələbin mahiyyəti ölümlə üz bəüz savaş deməkdir. Əlbəttə, Sabir Rüstəm xanlı da, onunla birlikdə mitinqlərə rəhbərlik edən Azərbaycan ziyalıları da isəməzdilər ki, hadisələr daha artıq qırğına irəliləməsin. 366-cı motoatıcı alayın köməyi ilə erməni ordusu təkcə Xocalı qırğını ilə kifayətlənmədi. Hətta təkcə Dağlıq Qarabağ ərazisi ilə də kifayətlənmədi. Bir-birinin arxasınca Azərbaycan torpaqları, Qarabağla həmsərhəd olan rayonlar işğala məruz qaldı. Bütün bunlar S.Rüstəm xanlı kimi liderlərin varlığını didib söküdü. Əslində elə bu hissələr duyğular onun varlığında qan yaddaşı kimi təzədən oyandıqı üçün Azərbaycan əsgərinə “ölümü öldür” deyə əmr edə bildirdi.

*Dünyanın fitvasıyla coşur Hayın harayı,
Arxadan tankla gəlir sovetin son alayı.
Hüquq donub, haqq batıb, dünya eşitmir, kardı.
Qatıl "dur!" deməyə özü də günahkardı.
Dərin siyasətlərin quruyacaq kökləri
Kəsib atmaq olmasa əl gəzən ətlələri,
Axırdı anladım ki, keçən ömür deyilmis,
Göydə səsim boğulub, yerdə yolum əyilmiş.
Nəğməmə ağıya dönüb, laylamız göz yaşına,
Mətam havası hopub yurdu hər qarışına.
Nə şeytan kimi şeytan, nə xilaskar mələyik
Eləcə boşluqlarda üzən cansız lələyik.
Dünya özü də bilmir, istəyi nədir bizdən,
Otuz il qara duman donubdur üstümüzdə.
Sanki görmür kor gözü - Vətənimdir burası.
O Millətlər birliyi, bu Dövlətlər şurası...
Hamısının ağzında eyni çürük saqqızdı,
Hamı siyasət qurdu, quzu - yurdum yalqızdır..*

Əsər o qədər dərəcədə vətən hissini canlandırır ki, hətta biz şairin ruhu ilə birgə sanki vətənin torpağı ilə, daşı ilə danışırıq. Şairin ruhunun nə demək istədiyini xalqın artıq tarixə çevrilmiş möhtəşəm günlərini göz önünə gətiririk. Təbriz, Ərdəbil - vətən birliyi və nəhayət, Azərbaycan torpaqlarına haqsız olaraq iddiaları ilə baş qaldıran düşmənin törətdiyi Xocalı faciəsi... bütün bunlar bizimlə üz bəüz danışan canlı varlıqlara çevrilir. Akademik İsa Həbibbəyli Sabir Rüstəm xanlının “Qarabağa dönüş” poemasını

milli vətəndaşlıq ənənəsinin uğuru hesba edərək yazır: “Vətən savaşının ilk poemasını yazmış Xalq şairi Sabir Rüstəm xanlı Azərbaycan ədəbiyyatında milli ruhun və yüksək vətəndaşlıq mövqeyinin böyük ədəbiyyatını yaratmış görkəmli sənətkarlardan biri kimi qəbul olunur. O, qan yaddaşının poeziyasını yaratmaqla, soykökə və qəhrəmanlıq tariximizə işıq salmaqla yeni tarixi epoxanın vətənpərvərlik-vətəndaşlıq ideallarına dəstək vermək missiyasını şərafət və məsuliyyətlə yerinə yetirməyi özü üçün müqəddəs borc, ali vəzifə hesab edən şair-vətəndaşdır. Sabir Rüstəm xanlının yaradıcılığında Gəncə qapısı - Cavadxan motivi, Xətai yurdu - Meydan hərəkəti notları milli-azadlıq hərəkəti mövzusunda meydana qoyulmuş ən yaxşı əsərlər sırasındadır. XX əsrin səksəninci illərinin ikinci yarısında meydana çıxması məşhur “Ömür kitabı” geniş mənada Azərbaycan ədəbiyyatının milli istiqlal kitabına çevrilmişdir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ədəbiyyatının istiqlalçılıq və vətəndaşlıq salnaməsində Sabir Rüstəm xanlının mühüm yeri və böyük payı vardır.

“Ədəbiyyat qəzeti”nin oxuculara təqdim etdiyi “Qarabağa dönüş” poeması Sabir Rüstəm xanlının yaradıcılığında milli-vətəndaşlıq ənənəsinin - uğurlu və yaradıcı davamından ibarət olan qiymətli bədii əsərdir. Bu, eyni zamanda vətəndaş şairin vaxtilə Meydan hərəkətindən başlanaraq Dağlıq Qarabağ uğrunda apardığı mübarizənin poetik, təbii bir əks-sədasıdır. Şairin “hələ iyirmi beş il bundan əvvəl itirilmiş torpaqlara qayıdışa dərin ümid və inam duyğuları ilə yazdığı bir şeirin “Qarabağa dönüş” poemasının epiloqu kimi verilməsi də təsadüfi olmayıb, onun yaradıcılığında bu mövzudan davamlı yer tutduğunu göstərir”. Göründüyü kimi akademik İsa Həbibbəyli də Sabir Rüstəm xanlının “Qarabağa dönüş” əsərinə sanki ömür kitabından gəldiyini, qan yaddaşına təsir göstərəcək poeziyasından gəldiyini diqqətə çatdırır. Həyat göstərir ki, kimin varlığında hansı toxum səpilibsə, onun barı-bəhəri də məhz həmin toxum əsasında ərsəyə gələcək.

Məlumdur ki, harada savaş varsa, orada qan var. Amma savaşın tərəflərdən biri güclüdür. Məğlubedilməzdir, hətta fiziki cəhətdən məğlubiyətlə qarşılaşsa belə, yenə güclüdür. Birinci Qarabağ müharibəsində Azərbaycan kifayət qədər təşkilatlanmışdı. Xarici ölkələrdə nüfuz sahibi olan azərbaycanlılar sanki Azərbaycanı unutmşdular. Amma bunun qarşılığında erməni lobbisi Amerikada, Fransada, nüfuzlu Avropa ölkələrində öz güclərini bir yere toplaya bilmişdilər. Onlar Ermənistanı təkcə mənəvi yox, həm də maddi baxımdan hər cür yardım göstərir, demək olar ki, Azərbaycanın üzünə kütləvi yürüş etmək üçün hər an özlərinin kütləvi dəstəklərini əsirgəmərdilər. Amma tarix bu haqsızlığa sükutla baxa bilməzdi. Nəhayət, bir gün Qarabağa dönüş başlamalı idi. Sabir Rüstəm xanlı da məhz bu dönüşün tarixi məqamında elə “Savaşın qan rengi”ni yazmağa başladı. Əsərin ikinci hissəsində oxuyuruq:

*Ancaq birdən göylərdən bir şimşək çaxıb keçdi,
Həqiqət min yalamı yandırıb-yaxıb keçdi.
“Savaş” deyən sərkində milləti oyandırdı,
Hər ürəkdə ümiddən çıxıraqqlar yandırdı.
Yol gözləyən yurdların harayı hər gün təzə,
On milyon tək səsi yol açdı üzümüzə.
Qalxdı igid oğullar, oğul düşmənlər çəpəri,*

*Qalxdı əmrə müntəzir Azərbaycan əsgəri!
Nəfəsi yaz nəfəsi, səsi ildirəm səsi,
Yurdundan coşan ilhamı, qıtas almaq həvəsi.*

Yazının sərt ruhu, poetik düşüncənin həqiqət gücü orasındadır ki, bu güc bilavasitə oyanan yaddaşa, elə Sabir Rüstəm xanlının poeziyasına münasibəti ifadə edən qan yaddaşı ilə bağlıdır. Həqiqətən, İkinci Qarabağ savaşının başlanmasını şair doğru olaraq qarşılaşan buludların toqquşmasından yaranan şimşəyin çaxıb keçməsi ilə müqayisə edir. Bu şimşəyin yaratdığı təsir o qədər güclüdür ki, o, özünü azərbaycanlı, türk hiesb edən hər kəsin varlığından keçib onu hətta lateregiya yuxusundan oyatmaq təsiri buraxır. 10 milyon insanın bir ahəngə savaş deyənin əsərin bu parçasında bütün aydınlığı ilə oxucu hiss edir və yaddaşına gətirir ki, həmin günlərdə bu səsində içində məhz onun da haqqı vardı. Akademik İsa Həbibbəyli məhz “Qarabağa dönüş” poemasına bağlı olaraq düşüncəsində davam edərək göstərir ki, əslində Birinci Qarabağ savaşını İKİNCİ Qarabağ savaşının arasındakı fasilədə Sabir Rüstəm xanlı bütün gücü ilə düşməne qarşı öz müharibəsini, haqlı savaşını davam etdirir. O bütün çıxışlarında, məqalələrində bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıları eyni məqsəd və məram uğrunda birliyə çağırır. Akademik İsa Həbibbəyli sözünün sonunda yazır: “Sabir Rüstəm xanlı “Qarabağa dönüş” mövzusunda həm bədii-fəlsəfi və həm də mövcud realiaqlar baxımından yanaşmışdır. O, Dağlıq Qarabağın və ətraf ərazilərin işğal edilməsinə də yalnız torpaqlarımızın düşmənlər tapdağına çevrilməsi kimi yox, bütövlükdə milli-mənəvi varlığımızın böyük bir parçasının itirilməsi miqyasında baxdığı üçün “Qarabağa dönüş” hərəkətini də geniş mənada parçalanmış ruhumuzun bütövləşməsi hadisəsi səviyyəsində poetikləşdirmişdir. “Qarabağa dönüş” həm ərazi baxımından, həm də milli-mənəvi cəhətdən doğma Vətənin bütövlüyünə qovuşmasının poemasıdır. Bu, ümumiləşdirilmiş şəkildə bütün yönərlərlə Bütövlük haqqında poemadır, milli-mənəvi və inzibati-coğrafi bütövlüyün uğurlu poetik təqdimatıdır”. Doğru olaraq akademik kişeyd edir ki, bu əsər bizim parçalanmış ruhumuzun bütövləşmiş poetik təzahürüdür. Bu əsər zaman-zaman təkcə müharibə xronikası kimi yox, Azərbaycanın bütövlük himni kimi təkrar-təkrar oxunacaq və yaddaşlarda öz gücünü qoruyub saxlayacaq. Təsədüfi deyil ki, Sabir Rüstəm xanlı möhtəşəm poemanın növbəti hissələrində də özünün savaş ruhunun tələq etdiyi ucalıqdan danışır. O, Azərbaycan əsgərinin nəyə qadir olduğunu yaxşı bilir. O, əsgərlərə müraciət edərək “vur, əsgərim” deyir, amma bunu təkcə öz adından demir, məxsusi olaraq elə Xocalının adından deyir, Şuşanın adından deyir, tarixi qəhrəmanları yada salır, Soltan bəyin adından danışır. Bu gün də bədxahların ünvanına cirkab atmağa çalışdıqları Nəbinin, Həcərin adından deyir. Bir sözlə, Sabir Rüstəm xanlı hər bir qəhrəmanı təsadüfi xatırlamır, onları da Azərbaycan ordusunun önündə görür. Elə buna görə də onlara yüksək mənəvi haqla müraciət edir. Üçüncü hissədə müəllifin bu cür açıq, bütün varlığı ilə sözdə təzahür edən səsini oxucu elə öz səsi kimi qəbul edir.

Davamı 12-ci səhifədə

RUHUN GÜCÜ “QARABAĞA DÖNÜŞ”DƏ, yaxud, Vətən uğrunda savaşıq poetik vüsəti

Əvvəlki 11-ci səhifədə

*Vur, qəhrəman əsgərim, Xocalı bağırır, vur,
Yad əllərdə inləyən torpağın xətrinə, vur.
Min-min evim dağılmış, kəndlər qalmış virana
Daşları buz bağlamış ocağın yerinə vur.
Köstəbək yuvasında gizlənməkdir əlacı,
Dağıt bu son dəyişi, mərmini dərinə vur!
Ziyarətgah zirvələr gözləyir gözü yolda,
Bu işğalı bitirib, zülmün məhvərinə vur!
Nəbinin yolu bağlı, Həcərin əli bağlı,
Xatırla bu torpaqda at oynadan kəsləri.
Düşməni top-tüfəngliyi, onun silahı qeyrət,
Hələ itib-getməmiş Soltan bayın izləri.
Düşməni susuz qoyub çəkilsə də içinə,
Hər qayanın altından fısqırar kəhrizləri.
Sən aranda, o dağda, sənir ələkçəməzdir,
Qayada yuva açsın poladlaşan dizlərin!..*

Çox səmimi şəkildə Sabir Rüstəmخانli sanki tarixlə üzbəüz danışıq. Bütün çətin məqamlarda tarix onun dərslik kitabıdır. O bütün varlığı ilə bu kitabın qanlı, həm də şanlı səhifələrinə istinad edir. Artıq bu barədə bəzi məqamlara şərhlər vermişik. Ancaq bir daha demək lazımdır ki, S.Rüstəmخانli imkan düşən kimi Həcəv və Nəbi obrazlarını xatırladı. Bununla da tarixə çirək atan, atmağa cəhd edən sapı özümüzədən olan baltalara öz sözünü deyir. Təsadüfi deyil ki, elə Qubadlı ərazisi işğaldan azad olunan kimi Qaçaq Həcərin məzarı tapıldı və qədirbilən varisler tərəfindən bu məzar abadlaşdırıldı. Bu artıq sapı özümüzədən olan baltalara kəskin cavab idi. Sabir Rüstəmخانli tarixi torpaqlara sanki əsgərlərimizlə birlikdə qarış-qarış addım qoyur. Hər ərazinin, hər tarixi abidənin önündə ayaq saxlayır, ona öz ehtiramını bildirir. Necə gözəl deyir:

*Havalan zirvələrdə, mən də gəlmiş dalınca,
Daha kəsməz yolumu çovğunlu qar, nəmli sis.
Düşməni başlatovlu tərkdir cənnətim.
Bilir çoxdan çatıbdır geri dönmək vədəmiş.
Tərtər yenə oxuyur Kəlbəcər nəğməsinə,
Nə qədər qan yusa da, bizə baxır tər-təmiz.
Gedənlərə qoşulub zirvəsindən enmədi
Murovdan, Dəlidağdan uca Şəmsir dədəmi..."
Yazılı daşlarıma mən də bir tarix yazısam,
Daşlar da dil açacaq diri sözə yazılsa,
Gətdi şair dostlarım, bu yurdlardan nigaran,
Həsərləri soyumaz hər qaya bir saz olsa.
Bəhmənlə Məmməd Aslan - ilhamları tükənməz,
Bir ağız da mən deyim, dedikləri az olsa.
Gözümdə bu dağların hər qayası altındı,
Qızıl nəyimə gərək, insanları qızılsa.*

Təsadüfi deyil ki, müəllif Azərbaycan ordusunun hərəkət istiqamətini öz əsəri ilə qarabaqara izləyir. Onlarla birgə Tərtərdən, Kəlbəcərdən keçir və bu zaman, əlbəttə, doğma yerlərin həsrəti ilə əbədiyyətə qovuşmuş sənətkarları da xatırlayır. Şəmsirin, Məmməd Aslanın, qeyrilərinin adlarını misra-misra nitqimizdən keçirərkən sanki onların ruhən necə şad olduqlarını da duyuruq.

Azərbaycan torpaqlarının hər qarışı, hər yeri bir mənəviyyat səngəridir. Təsadüfi deyil ki, Sabir Rüstəmخانli Kəlbəcərdən danışarkən xalqımızın yaddaşında iz buraxmış və artıq tarixləşmiş dastanın ölməz səhifələrini də xatırladı. Biz Ceyran bulağında üzbəüz öyləmiş ölməz sənətkarlarımızı görürük. Səməd Vurğun açıq alın, parlaq gözlər, aydın düşüncə ilə

xalqın yaddaşını daim ayıq saxlayan gözəl şeirlərini oxuyur. O, Aşıq Şəmsirin sazını dinləyir. Şəmsirin ölməz misraları, gözəl havacatı gözlərimizin önündən keçir:

*Hələ də xatırlayır tənha Ceyran bulağı
Üstünə Şəmsirlə bir Vurğun gələn çağları.
Sücaət İstisuya bir də uçmaq istəyir,
"Quş yerinə olaydım!" - titrəyir dodaqları,
İmtahan bitməsinə gözləyir Ənvər Rza
Tez qaytsın kəndinə, başında uşaqları!
Gəzsin xalq arasında - sazından sözlənəcəm,
Qürbət olmuş Göyçənin Ələsgər soraqları,
Laçın düşməni əlində, hələ dirənib durur,
İşıqlı dağlarım var, qalxır qəm dumanından,
Ruh Ağa Laçınlı - Bakıdadır məzarı,
Şair ayrılı bilmir anasının yanından.
Mixtökəndən atüstə aqsın Hüseyin Kürdoğlu
Görsün nişan qalbmı burda ilk ünvanından.
Yenə Turşu üstündə qurulsun məclisimiz
Görək hansı sözümlər çıxır saz tufanından!*

Burada Ağa Laçınlı, Kürdoğlu xatırlanır. Onu da deyim ki, son illər bu iki görkəmli sənətkarın yaradıcılığı ilə mən yaxından tanış olmuşam. Bunun da səbəbi odur ki, şair dostum Əli Rza Xələfli "Bir ayrılıq odu var" adlı poema-epos yazıb. O poemanın baş qəhrəmanları məhz Azərbaycanın bu şairləridir. Onların odlu poeziyası, vətən uğrunda savaşlarının mahiyyəti onların öz sözləri ilə mənim varlığında əbədi məskən salıb. İndi S.Rüstəmخانli'nin əsərində də Azərbaycanın bu görkəmli şairlərinin adlarına təzədən rast gəlməyim mənə ilham verir. Bir daha inanıram ki, vətən uğrunda qələm çalmış olan hər kəs xalqın yaddaşında yaşayır. Yeri gəldikcə ədəbi-tarixi salnamədə şərhə xatırlanır. Zənnimcə, bu görkəmli sənətkarların həyatından bəhs edən "Bir ayrılıq odu var" poema-eposunun çox dəyərli fəsiləri də gənc nəsil tərəfindən diqqətlə öyrəniləcək.

Sabir Rüstəmخانli "Qarabağa dönüş" poemasına davam edir:

*Tələs, igid əsgərim, havalər soyuqlaşır.
Təpələr çallaşmada, bir azdan qış gələcək.
Süleyman Rəhimlidən hər il bir yeni roman,
Adına neçə eldən neçə alqış gələcək...
Qaraoğlu Əlinin qələmində "Qəhrəman"
Zəngəzürdən nə yazsa, millətə xoş gələcək.
Endirib Balayana tərşəpələq seyrini
Dilində lətifəsi Eldar Baxış gələcək..
Azıx tarixə giriş - ağız açıb çağırır,
Hər kurqan sivrə pərdə, demə adı tapdı.
Bu gücüm, bu ilhamım Füzuli yadigarı,
Diri dağlar uclasın, diriliyi əbədi!
Bir parçamız bu yanda, bir parçamız o yanda,
Arada Xudafərin, bütövlüyün məbədi.
Günahımız çox olub, savaşla tənzimlənər
Haqq-ədalət yolunda ölmək də bir tövbədi..."*

Bu parçalarda Ənvər Rza, Sücaət İstisuyun eczakkar dirilik gücünə nəğmələr söyləyir. Yazıçı Əli Qara oğlu xatırlanır. Sanki bu məclisə Aşıq Ələsgər də öz sazi ilə gəlib. Əlbəttə, Ağa Laçınlının, Hüseyin Kürdoğlunun ölməz misralarını bu poetik lövhələrdə oxumaq oxucunun ruhunu qanadlandırır. Süleyman Rəhimovun, Əli Qaraoğlunun, Eldar Baxışın Zəngəzur qüruru sanki Zori Balayanı divan ayağına çəkir, ona qisasın qiyamətə qalmadığını bir daha xatırladı.

Poemanın ən təsirli səhnələrindən biri də

Xudafərin obrazının xatırlanmasıdır. Şair məxsusi olaraq həmin parçada Füzulini yaddaşa gətirir. Məşhur Azıx mağarasını vəsf edir. Bununla sanki diqqətə çatdırır ki, birlik rəmzi olan Xudafərin bir gün Azərbaycan xalqının tarixi yaddaşını vulkan kimi püskürərək oyadacaq. Xudafərin bütöv Azərbaycanın rəmzinə çevriləcək.

Azərbaycanın hər qarışı, hər parçası tarixi ziyarətgahdır. Sabir Rüstəmخانli insan abidələrlə birlikdə təbiət abidələrini də kənarə qoymur. Zəngilanın məşhur Çinar meşəsi, Araz vadisinin eczakkar mənzərələri gözlərimizin önündən keçir.

Azərbaycan xalqının çox möhtəşəm dəyərlərindən biri də Qarabağ atlarıdır. Qarabağ atları yaşadığı köhnə kişilərin, meydangir cəngavərlərin obrazları da yaddaşımızda yaşayacaq. Şair Şuşanı vəsf edir, Ağdamın eczakkar mənzərələrini yada salır. Əlbəttə, Xudu müəllim də Mərzilidən Şuşaya doğru yol gedir. Bütün bunları biz həyatımızın bir parçası kimi görürük.

Şübhəsiz, müharibənin gedişatını hər birimiz sonsuz intizarla izləyirdik. Mən hər gün Əli Rza Xələfli ilə danışırdım. Ordumuzun Cəbrayıldan hansı mövqedə dayandığını soruşurdum. Biz özümüz də ruhumuzla birlikdə Cəbrayılın məşhur tarixi abidələrini ziyarət edirdik. Cəbrayıl atının, Xələf dağının, Gordu babanın əzəmətini xatırlayırdıq. S.Rüstəmخانli də məxsusi olaraq Cəbrayılın ayrıca yer verir. Cəbrayılın dünyanı arşınlayan Sabirini yada salır. Özünün fəxri vətəndaşı olduğu Cəbrayılı yüksək məhəbbətlə vəsf edir. Molla Pənah Vaqifdən Vaqif Bayathıyacan zaman axarında ən duyğulu misraları yaddaşım qanı ilə yazır. Bir sözlə, şair sözün həqiqi mənasında müxtəlif etnosların vətən adı ilə birləşən gücünü sonsuz bir məhəbbətlə sözə gətirir. Nəhayət, Pənah xanın qalasında söykənir, Şahbulağda dayanır, "miatsun" deyə qışqıran ermənilərin necə rəzil bir vəziyyətə düşdüklerini sözünün eczakkar rəngləri ilə oxucunun gözləri önündə canlandırır:

*Yüz min əl uzadacaq bizə çinar meşəsi
Nə Oxçu quruyacaq, nə xatirə bitəndir!
Qaydım Araz boyu Qarabağ düzəlinə
Yüzlərin həsrəti ürəyimi didəndir..
Əl edir Qarabağa qaradağlı qardaşlar,
Qırx milyon insanıyla ora da bir Vətəndir.
Nə sərhəd çəkilməklə millət ayrılacaq,
Nə birləşmək arzusu, nə də sevgi bitəndir.
Qoy torpağı titrəsin üfüqdən üfüqəcən
Yelkəsi işıq saçan Qarabağın atları.
Ağdamı xəritədən silmək istədi düşməni,
Bilmədi açılacaq poladdan qanadlarını.
Yenə Xudu müəllim Mərzilidən yol başlar,
Dirilər naxış-naxış tariximin qatları.
Qarabağ ağrısını yenə muğam dililə
Yayar qitələr boyu Şuşanın övladları...
Cəbrayıldan keçirəm - fəxri vətəndaşıyam.
"Dünyanı arşınlayan" Sabirin yurdudur bu,
Molla Pənah Vaqifdən Bayatlı Vaqifcən
Sözülə, nəğməsiylə basılmaz ordudur bu.
Sona bülbul oxuyur yenə Qədir səsiylə
Sanki fələkdən axan bir mübarək sudur bu
İlahi, Qarabağım yenə öz yerindədir,
Nə müqəddəs ziyarət, nə böyük arzudur bu!*

Davamı 13-cü səhifədə

RUHUN GÜCÜ “QARABAĞA DÖNÜŞ”DƏ, yaxud, Vətən uğrunda savaşın poetik vüsəti

Əvvəli 12-ci səhifədə

S.Rüstəm xanlı qürurla Azərbaycan ordusunun işğaldan azad etdiyi əraziləri vəsf edir. Onun əsas sevincinin mahiyyəti budur ki, düşmən qovulduqca gözəl Qarabağımız qan içində olsa da, boy göstərir. Şair sevinir ki, Qarabağ öz yerindədir. Doğrudur, vandallar bu torpaqları talan edib, dağıdıb, şəhərlər viran qalıb, kəndlər yoxdur, amma əsas odur ki, xalqa can verən, ruh verən doğma torpaqlar öz yerindədir. Qədirbilən insanlar tezliklə öz yerlərinə, yurdlarına qayıdacaq, əvvəlkindən də abad edəcək, əbədi olaraq doğma yerlərində məskun olacaq, yaşayacaqlar.

Həqiqətən, müharibədən çox da keçməmiş Azərbaycan torpaqlarının abadlığına başlanıldı. Böyük şəhərlərimizin baş planları hazır oldu. Ağdam, Füzuli, Şuşa artıq öz sakinlərini qəbul edir. Zəngilanın məşhur Ağalı kəndi dünyaya göstərdi ki, Azərbaycan xalqının iradəsi nəyə qadirdir. Tezliklə Cəbrayıl da qayıdış olacaq. Azərbaycan xalqının tarixi birliyinin rəmzi olan Xudafərin bizi gözləyir. Yolumuz Xudafərinə doğru artıq açıqdır. S.Rüstəm xanlı doğru deyir, o, Azərbaycan əsgərini ona görə təənnüm edir ki, əsgər təkcə öz şəərəfi üçün yox, həm də vətənin şəərəfi üçün vuruşur. Bu inamla vuruşan əsgərin qalib gələcəyinə heç bir şübhə ola bilməz:

*Tək öz şəərəfin üçün vuruşmursan, əsgərim,
Bir qeyrət zirvəsinə ucalmısan! Bərk dayan!
Çiyinə yüklənibdir yüzillərin qayığı,
Keçdiyin qanlı yolla tarixdir addımlayan,
Dön, yanında səflənən igidlərə nəzər sal,
Talış, ləzgi, kürd, avan... bir meydana baş qoyan.
Bir Vətən nəğməsidir hamımızın qisməti,
Hamımızın anası, Od Yurdu Azərbaycan!
Pənah xanın qalası Şahbulağın üstündə...
Düşmənin qanlı əli o suya dəyəndə, vur!
Tikiləcək kəndlərim, sonsuz cah-cəlalıyla,
Erməni dil uzadıb “Miatsum” deyəndə, vur!
Dəmir quşlar uçuşsun qartallarla yanaşı,
İlanı yuvasında, bayquşu göyündə vur!
Boğazı alındaykən “barış” deyib yalvaran
Yənə yalan üyüdüb, sözünü əyəndə, vur!*

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, “Qarabağa dönüş” poeması nəşr olunan kimi Azərbaycanın görkəmli söz-sənət adamları çox səmimi duyğulanmalarla öz münasibətlərini bildirdilər. Yazıçı filologiya elmləri doktoru Sona Vəliyeva, filologiya elmləri doktoru Mərzihə Nəcəfova və digərləri çox səmimi duyğulanmalarla bu əsərin ölməz ruhunu təənnüm ediblər. Sona Vəliyeva qeyd edir ki, “*tanış qəhrəmanlar, şəhidlər, hadisələr S.Rüstəm xanlığının Zəfər dastanında yenidən tarixləşir. Mənfur erməni işğalçıların torpaq hərisliyini əvvəllər də S.Rüstəm xanlı elmi-publisistik və nəsr əsərlərində dəfələrlə sübut etmişdi. Bu poema ilə şair saf, təmiz, axıcı və yaddaşlara əbədi həkk olunacaq bir dillə Zəfərimizin bədii tarixini yaratdı*”. Sona Vəliyevanın bu cümlələri yuxarıda Sabir Rüstəm xanlığının savaş hansı yollarla keçib gəldiyini bir daha xatırladır. Tanınmış ictimai xadim, naşir, publisist Ələvsət Ağalarov “Qarabağa dönüş” əsərini oxuyandan sonra Sabirin ruh aləminə düşüncələri ilə bir daha işiq salır: “*Görkəmli ictimai xadim, böyük şair Vətəni özü üçün yox, Vətəni üçün sevnən, vətəndaşlıq*

Sabir Rüstəm xanlı

Xalq şairi

Qarabağa dönüş

poema

sənədi almamışdan çox-çox öncə Vətən daşı olan S.Rüstəm xanlı hələ tələbəlik illərindən Təbriz, Dərbənd, Borçalı, Turan... deyib haray salanda, sonralar bir ömür hesabına ərsəyə gələn “Ömür kitabı”nı yazanda çoxları bu adların xofundan ona salam verməkdən belə çəkiniirdi. Sabir bəyin nəsrinə də, publisistikasına da, elmi-tarixi araşdırmalarına da şeirləri qədər dolğun, mənalı və səmimidir”. Doğru qeydlərdir. Ən başlıcası, Azərbaycanın tarixi xəritəsi burada təzədən xatırlanır. Bu o deməkdir ki, Sabir bütün yaradıcılığı boyu həmişə bu xəritəni diqqətdə saxlayır. Sanki xəritələri təkrar-təkrar xatırlatmaq oxucuya diktə edir ki, bu yerin, yurdun sahibi sənənsən.

Sabir Rüstəm xanlı mənsub olduğu xalqın əsgərinə bütün varlığı ilə ömr etmək səlahiyyətini özündə hiss edir. Şübhəsiz, hər bir adam hər kəsə ömr edə bilməz, bu Ali Baş Komandanın səlahiyyətidir. Ancaq Sabir də mənəvi olaraq xalqın ruhunun komandanıdır. Ona görə də o böyük cəsarətlə əsgərə yeri gələndə ömr etməkdə özünü haqlı bilir.

S.Rüstəm xanlı bütün varlığı ilə xalqını sevnən, onun əsgərinə aşiq olan, əsgərinin gücünü özündə varlığında hiss edən sənətkarıdır. Ona görə də o, mənsub olduğu xalqın əsgəri ilə üzbuüz danışmaq gücündədir. O qarşısındakı sıldırım qayaları da yaxşı görür, torpağa basdırılmış ölümün qəddarlığını da yaxşı hiss edir. Ancaq bununla belə varlığının gücü olan orduya dayanmamağı ömr edir, daim irəli can atmağı, düşməni sonuncu nəfərinə qədər torpaqlardan çıxarmağı ömr edir. Poemanın bu hissəsini də həyəcənsiz oxumaq olmur. Əsərin dördüncü hissəsi məhz S.Rüstəm xanlığının əmri ilə başlayır:

*Mən sizə bu savaşda ölməyi əmr edirəm,
Siz ölümə gedəndə ölim sizdən qaçacaq.
Bu şəhərin yolunu üzümüzdə açsanız
Allah da dərgahında sizə qucaq açacaq.
Mən sizə bu savaşda ölməyi əmr edirəm
Ancaq ölmə gəlmədən düşməni öldürməyi.
Başqasını yurduna göz dikəni ağıldıb
30 il yas tutanın üzünü güldürməyi!
Mən sizə bu savaşda ölməyi əmr edirəm,*

Ölümün qucağına dirilik sınımlıdır.

*Əmrin ölüm olsa da, ancaq bu son savaşdan
Əsgərim qələbəylə, sapsağlam dönməlidir!
Qarşıda sıldırımlar, dik qayalar baş-başa,
Gərək qartal olasan, gərək qanadın ola.
Ya da bu qayalardan səni alıb qaldıran
Bir uçuş ehtirasın, dəli inadın ola..*

Poemanın bu hissəsində S.Rüstəm xanlığının sonsuz bir inamı var. Bütün əsgərlər qələbə ilə, sonsuz qürur hissi ilə öz doğmalarının yanına qayıdacaq. Əlbəttə, biz yaxşı bilirik ki, müharibə ölümsüz, itimsiz deyil. Düşmən məhv edildikcə, öz cəzasını aldıqca daha quduzlaşsın, hər cür barbarlığa əl atırdı. Azərbaycan ordusu qalibyyətə irəlilədikcə canını vətən torpağına qurban verən şəhidlərin adlarını da, qürurunu da özləri ilə irəli aparırdılar. Döyüş şəhidlərimizlə, qazilərimizlə birgə davam edirdi. S.Rüstəm xanlı da Azərbaycan əsgərlərinin hamısının başa-baş, müharibəni qələbə ilə başa vuracağına inamını təlqin edirdi.

Bu o deməkdir ki, vətən uğrunda həlak olan əsgər bizim üçün ölməyib. O, öz adı-sani, şəərəfi, şöhrəti ilə yənə vətənin sinəsində əbədi yaşayır. Çinar kimi bitəcək. Sabir Rüstəm xanlığının ölməz misralarının təlqin etdiyi duyğular bundan ibarətdir.

*Daşlar soyuq, sürüşkən, altı dabsız uçurum,
Qayaların başında qanıqən əsgər min-min.
Yağış ol, dumana dön, düşməni duyuy düşməsin
Gözündəki şimşəyi görənə kimi sənin.
Ölüm-dirim anında haqdan gələn bir nida
Kəlməyi-şəhadətək ürəklərdə bəslənin.
Bu əmrin ilk vətəni Çanaqqala olmuşdu,
Yüz ili adlayaraq Şuşada da səslənir.
Əsgərin silahı yox, əmrin özü silahdır.
Əmrin özü qanaddır, qaldırır uçurumdan.
Düşməni gözüni açıb, görür bir körpə ruhu
30 yaşu dolaraq gəlibdir Xocalıdan.
Qarı yarılan ana, döşü kəsilən ana,
Cənnətdən süd verərək igid ərklər böyütdü.
O zorlanan qızların bəkirə gözəlliyi
Qisasa könül verib min-min əsgər böyütdü..*

S.Rüstəm xanlı görkəmli ictimai xadim, görkəmli alim, şair olmaqda başqa həm də türk xalqlarının tarixini yaxşı bilən sənətkarıdır. O, Şuşanı poemasında Çanaqqala ilə təsadüfi müqayisə etmir. Çanaqqala Türkiyənin xilası üçün nə demək idisə, Şuşa da Azərbaycan xalqı üçün Qarabağın taleyində məhz həmin dönüş nöqtəsi idi.

S.Rüstəm xanlığının “Qarabağa dönüş” poeması bütün ruhu ilə yaşayırı bir əsərdir. Onun hər bir səhifəsində Azərbaycan döyüşçüsünün vətən deyə hayqıran səsi eşidilir. Ana torpağın sinəsində əbədi uyuyan Qarabağ qəhrəmanları heç vaxt unudulmayacaq. “Qarabağa dönüş” kimi dəyərli əsərlərdə hər dəfə yenidən həyatımıza qayıdacaq. Bizi vətənin qədrini bilməyə, vətəni sevməyə səsləyəcək.

S.Rüstəm xanlığının “Qarabağa dönüş” poemasında adı çəkilən söz-sənət adamlarının mənəvi birliyi, əbədiyaşar səsləri elə vətənin birliyi deməkdir, xalqın birliyi deməkdir.

I hissənin sonu

02.07.2024